

Kapitel 2

Skönlitteratur över ämnesgränserna

Skönlitteraturen är, som tidigare nämnts, användbar i samtliga ämnen och kan bli en ovärderlig skatt för alla lärare oavsett undervisningsämne. Här finns möjlighet att levandegöra Gustav III:s intresse för peruker, andra världskriget genom ett barns ögon eller ett medeltida kungakalas. Och visst är det fantastiskt att vi genom att läsa och uppleva en spännande berättelse också kan få en massa kunskaper om en annan tidsepok, en annan miljö och någon annans liv?

Det vanligaste i skolan idag är att man läser skönlitterära texter främst i ämnen svenska och svenska som andraspråk, medan flera av de andra skolämnena mestadels förknippas med läromedels- och faktatexter. Skönlitteraturen skulle kunna ta en mycket större plats i andra ämnen och speciellt då i so-ämnen (historia, geografi, samhällskunskap och religion). Skönlitteratur kan bidra till att eleverna lättare kan leva sig in i olika personers liv. På det sättet blir kunskaperna om dessa personers vardagsliv, tankar och livsvillkor större än de blivit utifrån enbart läsning av en faktatext.

Att kombinera läsande av fakta och skönlitteratur leder utan tvekan till en djupare förståelse. Om man läser om till exempel andra världskriget i läroböckerna stannar kunskapen ofta vid de faktiska händelserna, medan läsningen av en skönlitterär text kan ge en vidgad syn på vad kriget verkligen innebar för människor och på vilket sätt det grep in i det dagliga livet.

När det uppstår en balans mellan användandet av faktatexter och skönlitterära texter berikar och fördjupar det såväl elevernas språkkunskaper som kunskaperna i ämnet.

Det vanligaste idag är att ämnesläraren inleder ett samarbete med läraren/lärarna i svenskämnen. Ofta hamnar sedan vissa texter, företrädesvis skönlitterärt berättande, på svensktimmarna och de texter som är mer beskrivande, t.ex. i so. Detta kan vara bra, men bryter inte det traditionella mönster som finns – dvs. att skönlitteratur läses på språktimmar och faktatexter främst i ämnen som so och no.

I stället borde lärare i samtliga ämnen använda skönlitteraturen som ett ut-

märkt sätt att förmedla kunskap. Skönlitterära texter borde vara ett självklart inslag i undervisningen, oavsett ämne.

Det finns många olika sätt att arbeta med skönlitteratur. Som lärare kan man fördjupa ett tema genom att låta eleverna läsa skönlitterära böcker kring det. Eleverna läser då olika titlar på temat och redovisar för varandra. På så sätt bidrar alla med olika perspektiv och insikter. En annan variant är att läraren väljer att läsa ett stycke ur en skönlitterär bok som introduktion till ett arbetsområde eller ämne. Följande text kan bli en introduktion till att diskutera mobbning/kränkningar i ämnena so/sv/livkunskap.

”Alldeles när han svängde om hörnet vid järnhandeln såg han dem och han hade inte en chans att komma undan. Han kunde inte vända, inte svänga av till höger eller vänster. Han måste förbi dem. Och de där egendomliga darrningarna i kroppen, som han kände så väl, kom. Och känslan av vanmakt och förlamning.”

(Ur ”Revanschen” i Från min Sörgård av Hans Erik Engqvist)

Eleverna lyssnar till den upplästa texten och får sedan skriva eller diskutera kring frågor som: Vad tror ni att den här texten handlar om? Vilka är de inblandade personerna? Vilken ålder har de? Vilka känslor finns i texten? Vad tror du kommer att hända?

Genom att diskutera och samtala synliggör eleverna sina tankar för varandra. Dessutom hjälper de varandra vidare i läsförståelsen. Att få ta del av andra perspektiv och andras tankar är givetvis berikande och utvecklande.

Här kan det vara angeläget att framhålla vikten av ett gott gruppklimat. I ett klassrum som präglas av respekt och trygghet vill och vågar eleverna bjuda på sina tankar och idéer. I motsatt fall tenderar eleverna att tystna och endast ett fåtal tar då del av talutrymmet.

Vad kan skönlitteratur bidra med i so-ämnena?

Inom so-ämnena passar det särskilt bra att läsa skönlitterära texter och böcker. Här nedan följer några nedslag i de fyra so-ämnena med tips på böcker och övningar som kan göras i samband med läsandet.

Att levandegöra historia

Historia är ett ämne som särskilt väl lämpar sig att levandegöra genom skönlitteratur. Skönlitteraturen bjuder eleverna på en resa bakåt i tiden, låter dem uppleva olika tidsepoker, skeenden och historiska personers liv. Ett exempel på en "tidsresa" erbjuder boken "Spetshäxan" nedan.

En favorit – *Spetshäxan*

Vad är egentligen en änglamakerska? Frågan är en bra ingång till Gudrun Wessnerts bok *Spetshäxan*. Boken utspelar sig under Gustav III:s tid, en tid då de övergivna barnen var många. Anna Christina är ett av alla dessa barn som lämnas till en änglamakerska för att sakta men säkert tyna bort och dö. Men Anna Christina drivs av en kraft och livslust som får henne att rymma från Mamsell Furman – änglamakerskan. Väl ute i samhället lurar många faror, men också äventyr. Anna Christina hamnar hos Spetshäxan som utnyttjar barn till att knyppla de vackraste spetsar man kan tänka sig. Hon får gång på gång bekräftat att vuxna är opålitliga och att världen är hård och kall. Men hon träffar också självaste kungen och upptäcker att det faktiskt finns vuxna som bryr sig om barn.

Gudrun Wessnert som skrivit boken *Spetshäxan* har under många år arbetat på Medeltidsmuseet och skrivit både faktaböcker och skönlitterära böcker om tidigare århundraden. Hennes kunskap om hur det var förr är stor och därför vimlar hennes böcker av viktiga tidsmarkörer och händelser. Wessnert har också skrivit skönlitterära böcker om andra tidsepoker än 1700-talet men här väljer vi att lyfta fram *Spetshäxan* och 1700-talet som ett exempel på hur man kan fördjupa historietemat med skönlitteraturens hjälp.

Spetshäxan kan användas som en introduktion till studier av 1700-talet. Boken eller delar av den läses för att skapa motivation och inlevelse till att fortsätta in i fakta- och läromedelstexter. Man kan också välja att använda boken som en fördjupning av ett 1700-talstema och gå en omvänd väg, dvs. att först samla fakta och sedan fördjupa kunskaperna med hjälp av olika skönlitterära texter.

Förslag på arbete kring boken

Introduktion

- Packa en korg med en bit spets, några ord på franska nedskrivna på lappar, en bild av Gustav III, kanske också bilder av Carl von Linné och Carl Michael Bellman. Spekulera kring vilken tidsepok det kan handla om.
- Läs kapitel 1, ”Kärleksbarn” högt. Kapitlet är starkt och vi kastas omedelbart in i miljön hemma hos änglamakerskan när doktorn dödförklarar en pojke som hon har ”tagit hand” om. Vi följer allt som händer genom huvudpersonen Anna Christinas barnaögon. Vad väcker detta första starka kapitel för känslor och tankar? Be eleverna att först kortskriva själva och sedan diskutera i stor eller liten grupp.
- Fundera över ordet änglamakerska. Vad eller vem kan det vara? Fantisera och tänk kring ordet.
- Spela musik från tiden, t.ex. någon av *Fredmans epistlar* av Carl Michael Bellman.
- Visa konst från 1700-talet.
- Visa en filmsnutt, t.ex. ur *Marie Antoinette*. Prata om Sverige kontra andra länder under 1700-talet.

Under och efter läsningen

- Samarbeta so-svenska/svenska som andraspråk. Jobba med miljöerna i boken. Hur hade barnen det på den här tiden? Skriv egna texter i t.ex. dagboksform om några dagar i ett barns liv. Vad gör barnet från morgon till kväll? Samla fakta ur olika böcker (både skönlitteratur och läromedel), så att dagboken blir ”tidsenlig”.
- Samarbeta med textilslöjd och bild. Gör egna figurer och dockor av personerna i boken, med tidsenliga kläder.
- Samarbeta med bildämnet. Bygg miljöer i skokartonger, som tittskåp, t.ex. av det rum där barnen knypplar. Eleverna kan arbeta i grupper om 2–3 och välja ut och bygga en miljö ur boken. De får sedan motivera varför de valt denna miljö, beskriva den med ord och ev. koppla citat ur boken till miljön.

låta Walcotts dikt bli en väg in i elevernas egna miljöbeskrivningar där de får beskriva ett eget magiskt ögonblick med alla dess dofter, känslor, förnimmelser ... på målspråket – engelska.

Walcott är något för de elever som kommit en bit på väg med sin engelska, men självklart kan poesi plockas in mycket tidigare i engelskundervisningen – då i form av ramsor, rim och sånger. Om man går in på nätet hittar man en mängd användbara adresser utifrån sökorden *poetry* och *children*. Den poesi som man hittar, antingen i böcker eller på nätet, får sedan inspirera eleverna till eget diktskrivande. I det kommande kapitlet om poesi finns en mängd mallar att använda vid eget skrivande. Ofta är det lättare för eleverna att komma igång om de har en ram eller mall. Diktskrivande lämpar sig bra för engelskan eftersom texterna mycket väl kan vara korta och inte så ”formella” och även om eleverna inte behärskar så mycket engelska kan de få ihop en dikt. När man ska starta upp diktskrivandet på engelska är det bra att börja med en gemensam tankekarta utifrån ett tema. Ingången till temat skulle kunna vara frågan ”What is the most frightening thing you can think of?”. Ett tema som spöken/skräck tilltalar ofta elever i mellanåldrarna och högre upp, då det är lite kittlande och spännande. Med yngre elever som inte kommit lika långt i sin engelska kanske man börjar med ett tema som ”animals” och sedan delar upp tankekartan utifrån ”wild animals” och ”pets”. I båda exemplen får eleverna komma med förslag på ord och tankar som läraren skriver upp på tavlan. Tillsammans har man sedan en ordbank att hämta ord ur. En fördel här är också att alla får höra hur orden uttalas. Utifrån en ram, t.ex. femrading, kan sedan eleverna arbeta två och två med att skriva ”animal poems” eller ”scary poems”. Tankekartan är som sagt ett utmärkt verktyg i språkundervisningen. En fördel är att den kan göras i flera ”steg” där man börjar i det stora för att sedan sortera/gruppera orden (som nämnts ovan). Ett annat sätt är den indelning som görs nedan där man går ner på detaljnivå och gör det mer avancerat i steg två.

Ett annat sätt att skriva poesi eller ramsor är att tillsammans samla ordpar som rimmor, t.ex. bat–hat, rat–cat, house–mouse, life–knife etc. Eleverna får sedan arbeta i par med att skriva ”scary poems” utifrån ordparen.

I can see a black cat

I can hear a big fat rat

A man with a knife

Run for your life!

Tracy Beaker

Det finns flera böcker om *Tracy Beaker* skrivna av Jacqueline Wilson. Tracy är elva år och bor på barnhem. Hon skriver dagbok och drömmer om att hennes mamma en dag ska komma och hämta henne. På utsidan är Tracy tuff och hård, men hur är det egentligen att vistas ömsom i fosterhem och ömsom på barnhem? Tracy har det inte så lätt på barnhemmet och lever på sina fantasibilder av mamman.

Jacqueline Wilson skriver på ett humoristiskt sätt om ett allvarligt ämne.

Introducera boken

What's a diary? Läraren visar upp en dagbok, kanske en med lås och nyckel för att komma åt att en dagbok kan vara "hemlig" och privat. Tillsammans pratar man sedan om *varför* man skriver dagbok. *Vad* skriver man i en dagbok? Vilka av eleverna skriver eller har skrivit dagbok?

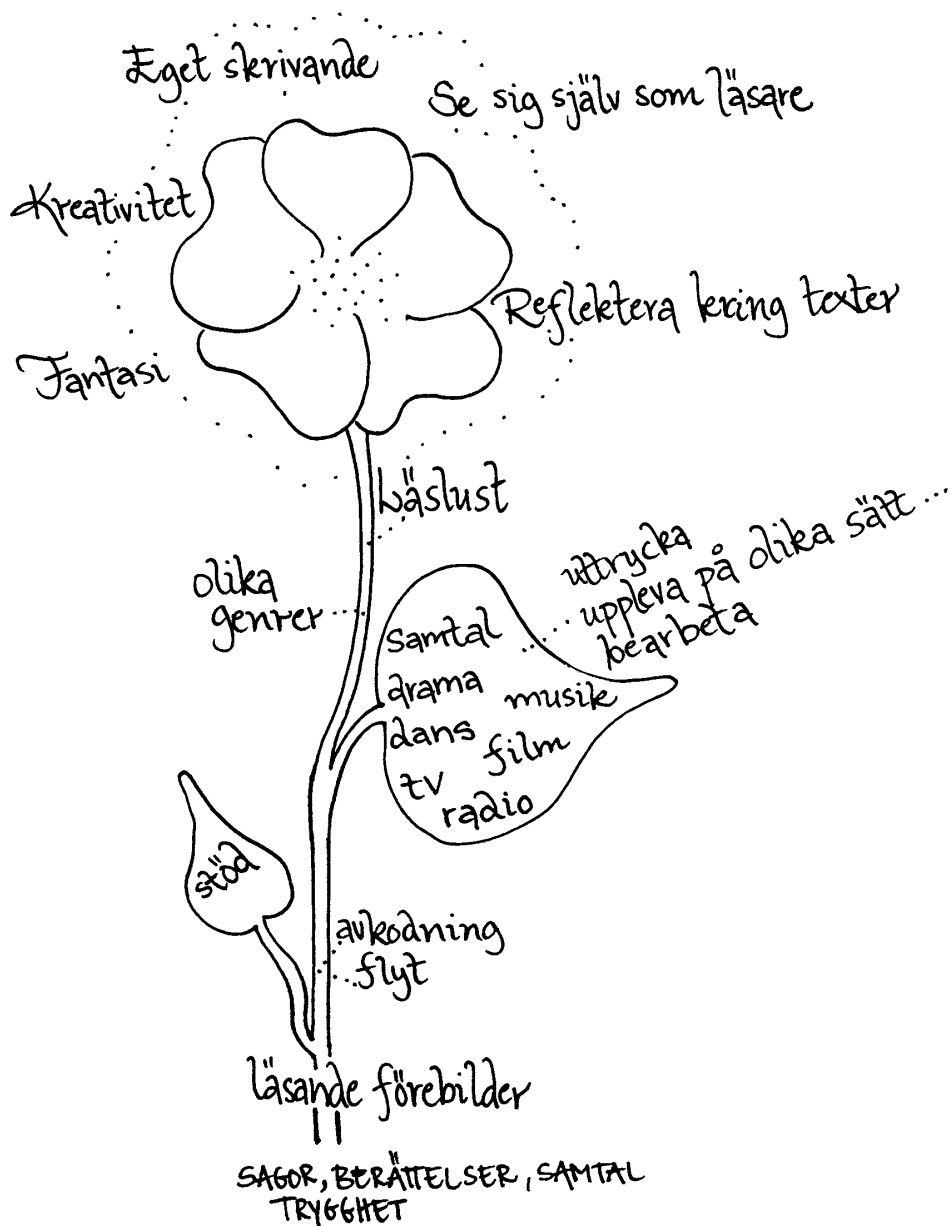
Att diskutera

- What do you know about orphanages? How do you imagine them to be?
- Why do you think a child stays at an orphanage? What could be the reason?
- What's the difference between foster care and adoption?

Att göra kring boken

- Prata om vem Tracy Beaker är. Beskriv henne (insida och utsida). Varför är hon så arg, tror du?
- Skriv brev från Tracy till mamman, från mamman till Tracy, från Tracy till fosterfamiljen hon bodde i osv.
- Jobba med dagböcker, skriv egna dagböcker på engelska under en period. Bestäm om de ska vara hemliga (att man skriver endast för sig själv) eller om läraren ska få läsa för att kunna ge respons.

ålder om den får rätt näring och stimulans. Delar som förståelse, empati och inlevelseförmåga kan också utvecklas till vackra stora kronblad genom arbetet med skönlitteraturen.

Idé-ABC

Anknyta

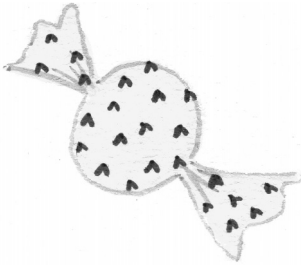
Låt eleverna knyta an det lästa till något de själva upplevt. Skriv och berätta.

Annons

Skriv en annons utifrån boken – en kontaktannons kring en person, en köp- eller säljannons kring ett föremål.

Argumentera

Skriv argumenterande texter utifrån skönlitterära avsnitt. Samla t.ex. argument för och emot att huvudpersonen ska agera på ett visst sätt.

Artikel

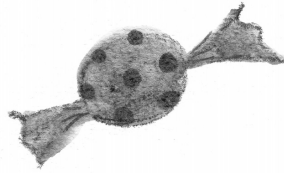
Gör om en läst text till en tidningsartikel.

Berätta

Att läsa och berätta hör samman. Berätta delar ur en bok, berätta om böcker för varandra.

Beskriv

Hur beskriver texten miljöer och personer? Gör en egen beskrivning.

Bild

Måla egna bilder utifrån en stämning eller miljö i boken. Man kan också rita hur man tror att en person i boken ser ut.

Brev

Skriv breven i en tänkt brevväxling mellan två personer i boken eller skriv ett eget brev till en person i boken eller ett tänkt brev från någon i boken.

Budskap

Varför har författaren skrivit just den här boken? Vilket budskap vill han/hon förmedla?

Början

Skriv en egen text som inleds med en spännande mening från en läst bok eller ge alla elever en viss början att utgå från.